

TÜRKİYE'DE YAYINLANAN MİZAH DERGİLERİ VE KARİKATÜR İZLEYİCİSİ PROFİLİ

Yrd. Doç. Dr. Atila ÖZER

Dünyanın hiçbir yerinde salt karikatür içeren bir dergi yayınlanmamaktadır. Ancak çizgi roman, çizgi öykü diyebileceğimiz bantlardan oluşan süreli dergileri bunun dışında tutmak gerekir. Bu nedenle karikatür dergileri, yazılı mizahla birleştirilerek «mizah dergisi» adıyla yayınlanmaktadır.

Geriye doğru bir araştırma yapıldığında görülecektir ki, önce-leri içerisinde çok az karikatür bulunduran mizah dergileri, sonraları karikatüre daha çok yer vermekte ve yazılı mizah unsurunu sürekli azaltmaktadırlar. Bu değişimde kuşkusuz basım teknolojisinin önemli bir yeri vardır. Özellikle ofset tekniğinin yaygınlaşmasından sonra karikatür basımının, basım hazırlığındaki süreci oldukça basitleşmiş ve hızlanmıştır. Hatta bu teknoloji ile renkli karikatür basımı daha da kolaylaşmıştır.

Son yıllarda Türkiye'de hiçbir dönemde görülmemeyen sayıda, karikatür yoğunluklu mizah dergisi yayınlanmaktadır. Bu dergilerde birçok karikatürist çalışmakta, her hafta binlerce karikatür üretilmektedir. Bu karikatüristlerin çizdikleri karikatürler üç aşağı-beş yukarı birbirine benzeyen çizgiler ve tiplerden oluşmaktadır. Ve yine görülmektedir ki bu karikatüristler çalıştıkları dergilerin dışında başka etkinliklerde görülmemekte sadece kendi dergilerinin sınırları içinde kalmaktadırlar. Başka etkinlikler nedir? Örneğin sergi-

ler... Örneğin; yurtiçi ve yurt dışındaki yarışmalar... Esasen bu karikatüristler dergilerde çizdikleri karikatürleri yarışmalara gönderdiklerinde eleneceklerini ya da ödüle değer bulunmayacaklarını bilmektedirler. Diğer taraftan yarışmalara gönderilen karikatürler, sanatçıları tarafından dergilere gönderildiklerinde hiç yayınlanma şansı bulamamaktadır. Üstün Alsaç, Adam Sanat dergisinin 46. sayısında Simavi Karikatür Yarışması'nda ödül alan karikatürleri değerlendirirken «bu karikatürler, çok sayıdaki Türk gülmece dergilerinden hangisine gönderilse, bir tanesi bile yayınlanmaya değer bulunmazdı» diyor. Bu değerlendirme ile ilgili Ferit Öngören, «50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü» adlı kitabında «bir çizer arkadaş Avrupa'da birincilikler alırken ülkesindeki etkin olamıyor ya da hiç çizecek yer bulamıyor. Bu ifadeyi çevirerek söylersek, basın bu karikatürleri geniş halk yığınlarına sunacak anlamda ve açıklıkta görmüyor» demektedir.

Öyle görülüyor ki bugüne kadar yapılmayan bazı sınıflandırma çalışmalarının yapılması gerekmektedir. En basit şekilde mizah dergilerinde yayınlananları bir tarafa, sergi ve yarışmalarda yer alan karikatürleri bir tarafa koymak gibi.

«Karikatür, çizgiyle mizah yapma sanatıdır.» «Karikatür, grafik mizahtır.» Hıfzı Topuz, «karikatür, ikonik ve mizahsal görsel bir mesaj olarak kabul edilebilir» diyerek mizah resmini iletişim açısından bir başka şekilde tanımlamaktadır.

Bu tanımlamalara bakılınca, hem mizah dergilerinde yer alan karikatürler, hem de sergi ve yarışmalardaki karikatürler için bir tanım dışılık görülmemektedir. Ancak en önemli ayırım, dergilerde yayınlanan karikatürlerde bol yazı kullanılması, diğerlerinde ise mümkün olduğunca yazıdan arınmış olma görülmektedir. Doğaldır ki yazı kullanılan karikatürlerde bir dil sorunu söz konusudur. Özellikle uluslararası yarışmalara gönderilen karikatürlerdeki yazının bilinen bir dille ifade edilmiş olması, o dili bilmeyenlerce anlaşılmayacaktır. Hele bir de vurucu esprinin o sözler içinde yer alması, işi iyice zorlaştıracaktır. Bu nedenledir ki uluslararası yarışmalardaki karikatürler hem jüri tarafından, hem de izleyenler tarafından anlaşılır olması için yazısız yapıma zorunluğunu getirmektedir. Yazısız karikatür çizimi de, tüm görevin çizgilere yüklenmesini, problemin çizgilerle çözümünü getirmektedir. Bir de, mizah dergilerinin süreli yayın olması, ömürlerinin bir hafta gibi bir süre ile sınırlandırılmış olması, işlenen konuların da güncel olmasını zorunlu kılmaktadır. Karikatü-

rist o hafta gündemde olan konuyu işleyecek, bir ay sonra belki de hiçbir esprisi kalmayacaktır. Halbuki yarışmalarda ve sergilerdeki karikatürler, daha uzun süre kalıcı olma, belki de her zaman gündemdeki yerini koruyabilme özelliğini taşımak ihtiyacını duyacaktır. Bu nedenle birçok karikatürist, karikatürün de artık duvarlara asılabilen bir grafik sanat ürünü olmasının gereğini vurgulamaktadır.

Üstün Alsaç, «Karikatürün Eleştirisi» başlıklı yazısında yarışma ve sergi karikatürlerini ayrı bir dal olarak göstermektedir. «Bunu karikatürün incelmış, evcilleşmiş, salon karikatürüne dönüşmüşü diye nitelendirmek olası. O artık öteki karikatür gibi güncel konular arasından seçilen çarpıcı bir çelişkinin abartılmış birkaç çizgiyle çabucacık anlatıvermesinden doğan anlık bir kıvılcım değil. Sanatçının uzun uzun üstünde düşündüğü, kurgusundan, düzenlemesine kadar çok çeşitli anlatım ve iletim biçimlerini denediği, araştırdığı bir yaratı türü.»

Bu tartışmalar hep karikatürle doğrudan ilgilenen çizer, yazar ve eleştirmenler tarafından yapılmaktadır. Acaba gerçek hedef kitle bu konuda neler düşünmektedir? Her hafta bir milyona yakın okuyucu bulan mizah dergilerinin çok satması, başarısını mı göstermektedir? Bazılarınca geliştiği söylenen, bazılarınca yozlaştığı belirtilen Türk karikatürünü okuyucular nasıl değerlendirmektedir? Türk mizah okurunun dergilere karşı tavrı nedir?

Türkiye'de mizah dergisi çıkarma kararı verenler ön araştırma yapma ihtiyacını duymuşlar mıdır? Bu gün sayıları 10 u geçen dergilerin birbirinden ne farkları vardır?

Bunlar ve benzeri birçok soru konuya büyüteçle bakanlar tarafından hep problem olarak görülmektedir.

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin çok satışlı mizah dergileri ve karikatür olgusuna karşı ilgilerini sorgulamaktadır. Geniş yığınları hedef alan bu dergilerin okuyucuları arasında elbette üniversite gençliği de yer almaktadır. Bu nedenle okuyucu yelpazesinin belli bir kültür düzeyine ulaşmış kesimi ile bir sınır belirlemesi de yapılmış olmaktadır.

Öğrencilerle yazılı olarak bir anket çalışması yapılmıştır. Anket sorularına verilen yanıtlar ve bu yanıtların sayısal değerlendirilmesi istatistiksel olarak yapılmış yorumlar aşağıya çıkarılmıştır.

1. «Karikatür» sözcüğünün anlamını biliyor musunuz?

% 92 EVET % 8 HAYIR

Anadolu Üniversitesi öğrencilerine yönelik yapılan anket çalışmasında, öğrencilerin karikatür sözcüğünün ne anlama geldiğini çoğunlukla bilmekte olduğu, az miktardaki «hayır»-yanıtının karikatürü bildikleri halde tanımlayamadıkları anlamındadır.

2. Karikatürü hangi sıklıkla izleyebiliyorsunuz?

%28 HERGÜN %30 HAFTADA BİR %42 ARADA SIRADA

Üniversiteli öğrencilerin tümü şu veya bu şekilde karikatür izlemektedirler. İkinci soruya verilen yanıtlardan, bu izleme konusunda çok ısrarlı olmadıkları da görülmektedir.

3. Karikatürü nerelerden izliyorsunuz?

%44 DERGİLERDEN %23 GAZETELERDEN %2 SERGİLERDEN

%5 DERGİ-GAZETE-SERGİLERDEN

%26 DERGİ VE GAZETELERDEN

Öğrenciler karikatürü daha çok dergilerden izlemektedirler. Görülüyor ki sergilerden karikatür izleme, henüz öğrencilerin yaşamına yeterince girmemiştir. Bunun bir nedeni olarak Eskişehir'de karikatür sergisi etkinliğinin az olması gösterilebilir.

4. Karikatür izlemek için özellikle dergi satın alıyor musunuz?

%72 EVET %28 HAYIR

Öğrencilerin büyük bölümünün, mizah dergilerini karikatür izlemek için satın aldıkları anlaşılmaktadır. Bir bölümü de karikatürün yanında yazılı mizah örneklerini de okumak için...

5. Satın aldığınız mizah dergisini seçerek mi alıyorsunuz?

%68 SEÇEREK %32 GELİŞİ GÜZEL

Satın alınan derginin gelişi güzel alınması «hangisi olursa olsun» «farketmez» anlamına gelmektedir ki bu da dergilerin belirli bir hedef kitlesi olmadığını göstermektedir. Dünyanın her yerinde yayınlanan dergilerin yayın ilkeleri vardır, belli anlayışları vardır ve iyi tanımlanmış bir hedef kitlesi vardır. Ama Türkiye'de yayınlanan mizah dergilerinin bu anlamda kesin çizgilerle belirlenen ilke ve hedef

kitleleri olduğunu söylemek zor görünmektedir. Belki de en belirgin özellikleri birbirlerine benzemeleridir.

6. Bir hafta içinde satın aldığınız mizah dergisi sayısı nedir?

%45 BİR ADET %29 İKİ ADET %7 DAHA FAZLA
%19 CEVAPSIZ

Soruyu cevapsız bırakanların, sürekliliği olmadan, arada sırada satın alanlar tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin daha çok haftada bir adet dergi satın almayı yeğledikleri görülmektedir.

7. Son aylarda ülkemizde kaç adet mizah dergisinin yayınlandığını biliyor musunuz?

%8 BEŞ ADET %12 YEDİ ADET %22 ON ADET
%30 DAHA FAZLA %25 BİLMİYORUM

Türkiye’de hiçbir dönemde bu kadar çok sayıda mizah dergisi aynı anda yayınlanmamıştır. Hıbir, Gırgır, Avni, Dıgıl, Fırt, Fırfır, Pişmiş Kelle, Çıngar, Çarşaf, Limon, Nankör, Deli... Okuyucuların %25 inin bu soruya yanıt verememesi normal sayılmalıdır. Ancak yine de doğru yanıtı verenlerin sayısı da az sayılmaz.

8. Satın aldığınız dergileri biriktiriyor musunuz?

%21 EVET %47 HAYIR %31 BAZEN %1 CEVAPSIZ

Üniversite öğrencilerinin mizah dergisi biriktirme gereksinimi içinde olmadıkları anlaşılıyor. Bu dergilere ileride ihtiyaç duymayacakları için mi, yoksa biriktirmeye değer bulmadıklarından mı anlaşılmalıdır.

9. En beğendiğiniz mizah dergisinin adını söyleyebilir misiniz?

%37 HİBİR %19 LİMON %15 AVNİ %14 GİRGİR
%4 PİŞMİŞ KELLE %2 FIRT %9 CEVAP YOK

Öğrencilerin en çok Hıbir dergisini beğendikleri %37 lik bir oranla belirlenmiştir. Bu oran büyük bir çoğunluğu göstermemektedir. Belli düzeyde bir kültüre sahip olan üniversite öğrencileri için daha ayrıntıya girip bu dergilere hangi yönleriyle öncelik verdikleri sorulmalıydı.

10. Beğendiğiniz bir karikatüristin imzasını görmeden, çizgilerini tanıyabilir misiniz?

%52 TANIYABİLİRİM %48 TANIYAMAM

Mizah dergisi okuyucuları her an çeşitli çizirlerin karikatürleriyle karşı karşıya gelmektedirler. İzleyicilerin kendilerine yakın buldukları karikatürler ve beğendikleri çizimler karşısında ne derece dikkatli oldukları merak edilebilir. Bu amaçtan yola çıkılarak sorulan bu sorudan yaklaşık yarı yarıya olumlu sonuç alınmıştır. Türkiye’de yayınlanan dergiler gerek içerik ve gerekse çizgi yönünden birbirlerine çok benzemektedir. Bu benzerlik 1970 li yıllardan sonra yayınlanan dergilerin tek bir yönetmen (ya da baş çizir) tarafından denetim altında tutulmasından, değişkenlik gösteren çizgilerle çizilen karikatürlerin o başçizer tarafından dergiye alınmama riski bulunmasından dolayıdır. Daha önce sergilerde değişik bir çizgi kullanan bazı karikatüristler mizah dergilerinde çalışmaya başladıktan sonra çizgilerini değiştirmişlerdir. (Eflatun Nuri Erkoç buna çarpıcı bir örnek olarak gösterilebilir).

Bu, birbirine benzeyen çizimler arasından, (imzasını görmeden) sevdiği karikatüristin çizgisini %52 oranında tanıyabilmek, üniversite gençliğinin dikkatli bir izleyici olduğunu göstermektedir.

11. En beğendiğiniz karikatüristin ismini yazınız.

Beğenmek, kişiye göre değişen bir kavramdır. Birisinin beğendiğini bir başkası beğenmeyebilir. Bu yüzden yarışmalarda jüri üyelerinin işi oldukça zordur. Bir yarışmayı değerlendiren jüri üyeleri değiştiğinde, birinci seçimin aksine bambaşka bir sonuçla karşılaşılabilir. Onun için şimdi değerlendirmek istenen soru, sadece anket yapılan öğrencilerin beğenilerini ortaya koymaktadır. Bu sorudan elde edilen yanıtları sıraladığımızda, Hasan Kaçan, Oğuz Aral, Latif Demirci, Galip Tekin, Ergün Gündüz, Behiç Pek, Tekin Aral, Bülent Arabacıoğlu, Abdülkadir Elçioğlu, Semih Balcıoğlu, Nihar Tüblek, Turhan Selçuk, Kemal Aratan isimleri ortaya çıkmaktadır. Bu isimlerin bir bölümü dergilerde, bir bölümü de gazetelerde çalışmaktadırlar.

12. Beğendiğiniz bir karikatürü evinizin ya da işyerinizin duvarına asmayı düşünür müsünüz?

%67 DÜŞÜNÜRÜM %33 DÜŞÜNMEM

Karikatürün de diğer görsel sanat yapıtları gibi duvara asılma konusu tartışılmaktadır. Bazıları özellikle süreli yayınlardaki karikatürlerin belli bir ömrü vardır, sonra bu ömür tamamlanır, sadece o dönemin belgesi olur görüşünü savunmaktadırlar. Bazı kişiler de ka-

rikatürün özünde çoğaltma, yani yayınlanma yatmaktadır. Yayınlanan karikatür işlevini yapmıştır, ayrıca asmaya gerek olup olmaması kişiye kalmıştır, görüşünü savunmaktadır. Bir kısım kişiler de karikatür bir grafik sanat ürünüdür. Kalıcı ve estetik değerlerine göre duvara da asılmalıdır, demektedir. Bu görüşlerden hareketle üniversite öğrencilerinin fikirleri sorulmuştur. Alınan yanıtlardan, çoğunluğun karikatürü duvara asılabilecek bir grafik sanat ürünü olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmaktadır.

13. Karikatür sizce hangi işlevi yerine getirmelidir?

%16 KARİKATÜR GÜLDÜRMELİ

%13 KARİKATÜR DÜŞÜNDÜRMELİ

%68 KARİKATÜR HEM GÜLDÜRMELİ HEM DÜŞÜNDÜRMELİ

%3 CEVAP YOK

Üniversite öğrencileri, çizilen bir karikatürün en önemli işlevinin «güldürürken düşündürmek» olduğunda birleşmektedirler. Ancak bazı öğrenciler sadece «güldürmenin», bazıları da sadece «düşündürmenin» yeterli olduğunu vurgulamaktadırlar.

14. TV'de yayınlanan ÇİZGİ FİLM programlarını izliyor musunuz?

%82 İZLİYORUM %13 İZLEMİYORUM %5 BAZEN

15. TV de yayınlanan çizgi film programlarını yeterli buluyor musunuz?

%22 YETERLİ BULUYORUM %56 YETERLİ BULMUYORUM

%22 HİÇBİR FİKRİM YOK

16. Sizce TV de bugüne kadar yayınlanan çizgi filmler sadece çocuklar için mi hazırlanmaktadır?

%61 EVET %35 HAYIR %4 CEVAP YOK

17. Büyükler için de çizgi film programlarının TV de yayınlanmasını ister misiniz?

%90 İSTERİM %10 İSTEMEM

Üniversite öğrencileri, gerek basında, gerekse TV de karikatür yayınlanması taraftarı olarak görünmektedirler. Karikatürün canlandırılmasından oluşturulan çizgi filmlerin de TV de çokça yer aldığı

bilinmektedir. Ancak bugüne kadar çizgi filmler özellikle çocuk seyircileri hedef alarak yayınlanmaktadır. Burada bir yanlışlık yapılmaktadır. «Çizgi filmler sadece çocuklar için yapılır» yanlışı. Bu anket çalışmasında üniversite öğrencileri özellikle büyükler için de çizgi film yapılması ve yayınlanması görüşünü benimsediklerini ifade etmişlerdir, (%90).

18. Son yıllarda Türk karikatürü sizce ne durumdadır?

%78 GELİŞME GÖSTERMEKTEDİR %12 YOZLAŞMAKTADIR

%10 HİÇBİRİSİ

Son sorudan, Türk karikatürünün üniversite gençliği gözünde son yıllarda gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak %12 gibi bir kesimin bu sanatın yozlaştığını belirlemesi, çizerlerin ve bu kişileri yönlendirenlerin derinlemesine üzerinde düşünmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu bir tehlike çanıdır.

SONUÇ

Türkiye'de yayınlanan mizah dergilerinin sayısal olarak çok olması, türünün çeşitliliği anlamına gelmemektedir. Tümü aynı elden çıkmış gibi çizgiler, birbirine benzeyen tipler, çirkinleştirilmiş insanlar, bozulmuş bir Türkçe, sulandırılmış cinsellik, çirkin politika ve sulandırılmış insan ilişkileri ya da toplumun basit sorunları... Bol çizgi roman. Karikatürlerin konularının büyük bölümü fantazi üzerine kurulmakta.

Derginin başında, çalışanları yönlendiren baş çizer, ya da yönetmenin değişikliği deneyen çizerlere fırsat vermediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle dergilerde çalışanların çizgilerinde kişisel özgünlük görülmemektedir. Bütün bunlara karşın dikkatli izleyicilerin yarısı çok benimsediği bir çizerin çizgisini ve tiplerini tanımakta zorluk çekmediklerini ifade etmektedirler.

Mizah dergilerindeki karikatürler ile sergi ve yarışmalardaki karikatürleri ayrı ayrı değerlendirme gereği ortaya çıkmaktadır. Dergilerdeki karikatürler geniş halk yığınlarını hedef alan ve bir hafta ömürlü karikatürler olmasından dolayı, o haftanın güncel konusunu işlemek zorunluğunu duymakta, sergi ve yarışma karikatürleri ise kalıcı olma, yazısız ve üst kültür düzeyli izleyiciyi hedef alan ilkeler taşıma gibi koşullara ihtiyaç duymaktadır.

Çok satışlı mizah dergilerinin birbirinden ayrılan özelliklerinin olması gerekmektedir. Ancak böyle olursa okuyucu tarafından gelişmiş, güzel, rastgele- satın almalar bilinçli alıma dönüşecektir.

Mizah dergilerinin hemen hepsi hedef kitlelerini sınırlandırmaktan kaçınmaktadırlar. Genellikle geniş halk yığınlarını hedef seçtikleri anlaşılmaktadır. Bu yüzden yediden-yetmişyediye her kesimden kişinin ayırım yapılmadan okuyucuları olması, istenmektedir. Bu da işi karmaşık hale getirmektedir. Halbuki, çocuklara yönelik dergi gençlere yönelik, kadınlara yönelik, işçilere yönelik mizah dergisi gibi belirlenmiş hedef kitlesi birbirine benzeyen bu dergilere kişilik kazandıracaktır.

Bu araştırmadan anlaşılmıştır ki, karikatür görsel sanat dallarından biridir, estetik değere sahip olmalıdır, duvarlara asılabilecek nitelikte, kalıcı espriler taşıyan, mizah ögesi yazıdan çok çizgiye yüklenen bir nitelik taşınmalıdır. Güldürürken düşündürmelidir.

Karikatürün canlandırılmasıyla oluşturulan çizgi filmler konusunda gerek TRT nin, gerekse özel kanalların yanlış yayın politikası izledikleri anlaşılmaktadır. Büyüklere yönelik çizgi filmlerin varlığı gözardı edilmektedir.

Bütün bunlara rağmen araştırmadan çıkan önemli bir sonuç ta, Türk karikatürünün gelişme içinde olduğudur. Bu sanat dalı için daha fazla araştırma ve tartışmalar olmalı, çeşitli toplantılar yapılmalıdır. Bunlar sayesinde gün yüzüne çıkmayan sorunlar bulunup bunlardan çıkarılacak dersler gerek Türk karikatürünü gerekse mizah dergilerini nitelikli hale getirmede yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

ALSAÇ, Üstün. «Karikatürün Eleştirisi», Adam Sanat Dergisi Sayı 46, İstanbul, Eylül 1989.

ERGÖNÜLTAŞ, Engin. «Çok Satışlı Mizah Dergileri Üstüne», Sanat Emeği Dergisi, Sayı 11, İstanbul, Ocak 1979.

ÖNGÖREN, Ferit. «50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü», T. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1973.

TOPUZ, Hıfzı. «Le Dessin D'Humour», Promesses, Paris, Nisan 1974.